

УДК 347.77:347.96/99

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.21.33>

Кирилюк А.В.

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Галупова Л.І.

к.ю.н.,

*доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СУДОВА ЮРИСДИКЦІЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Ефективною системою охорони прав інтелектуальної власності може бути, тільки у випадку, коли держава забезпечує належний захист результатів інтелектуальної, творчої діяльності. На сьогоднішній день, розвиток механізмів охорони та захисту прав інтелектуальної власності є необхідною умовою розвитку сфери інтелектуальної власності. З розвитком нових сучасних інформаційних технологій, з'явилися нові можливості для порушень прав інтелектуальної власності у значних обсягах.

Сучасне законодавство та дієві механізми реалізації правових норм є одними із необхідних умов розвитку системи правової охорони інтелектуальної власності. Використання об'єктів права інтелектуальної власності дає можливість підприємствам підвищити конкурентоспроможність своїх товарів чи послуг та здобути значні переваги на ринку. Однак, створення нових об'єктів права інтелектуальної власності, їх рекламування, тощо потребують певних фінансових вкладень. В свою чергу, використання об'єктів права інтелектуальної власності дає можливість примножити свої доходи. Через це результати інтелектуальної, творчої діяльності стають цікаві, в тому числі, для недобросовісних користувачів. При порушеннях прав інтелектуальної власності шкода завдається не тільки правовласникам, але

і державі, через тіньові використання коштів та несплату податків в державний бюджет. Тому, одним із завдань, які ставляться перед державою є забезпечення належного рівня охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Забезпечення належного рівня охорони та захисту спрямоване не тільки відновлення прав, попередження правопорушення, але й здатне стимулювати до створення нових, оригінальних та конкурентоспроможних об'єктів права інтелектуальної власності.

Належний рівень захисту прав інтелектуальної власності є однією з умов співробітництва у сферах пов'язаних із інтелектуальною власністю [1, с. 228]. Зобов'язання України щодо належного рівня захисту прав інтелектуальної власності впливають із міжнародних договорів, до яких Україна приєдналась або виявила намір приєднатись.

Одним із результатів реформування судової системи України є створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності з метою кваліфікованого вирішення широкого спектру спорів щодо права інтелектуальної власності та недобросовісної конкуренції. В світі, створення спеціалізованих судів є не тільки модною тенденцією, але й необхідністю, викликаною розвитком технічних можливостей для порушення прав інтелектуальної власності, а також рівнем правосвідомості громадян, які мають намір

отримувати прибутки від незаконної реалізації результатів інтелектуальної, творчої діяльності добросовісних правовласників.

В науковій доктрині, не склалось єдиної позиції щодо визначення поняття «юрисдикція». Так, О. Рябченко, розглядає юрисдикцію як встановлену законом або іншим нормативним правовим актом сукупність повноважень відповідних державних органів щодо вирішення правових спорів та вирішення справ про правопорушення [3]. Інші науковці, такі як М. Ясинка та А. Яновицька розуміють даний термін як можливість з боку суду вирішувати спір та застосовувати до правопорушників юридичні санкції [3, с.254; 4, с.72]. Розуміючи юрисдикцію як компетенцію щодо вирішення конфлікту, О. Єфімов вважає, що юрисдикція як державно-владної діяльності повноважного органу полягає у застосуванні закону до юридичних конфліктів та прийняття за ними правових індивідуальних актів (актів юрисдикції) [5, с.105]. Ю. Червоний ототожнює цивільну юрисдикцію із підвідомчістю, під якою він розуміє повноваження або компетенцію щодо розгляду та вирішення юридичних справ судами, іншими державними органами, третейським судом, а також змішаними органами [6]. Отже, вищезазначені науковці схильні вважати, що юрисдикція – це повноваження державних органів на вирішення спору.

Розглядаючи даний термін, дещо ширше, звернемось до його етимології та визначення, що дається словниками. Так, термін «юрисдикція» походить від латинських слів «jus» - «право» і «dico» - «говорю» [7, с.710]. Різному визначенню поняття «юрисдикція» сприяв переклад цього терміну з латинської мови («jurisdiction» - «судочинство»), хоча цією мовою даному поняттю відповідає слово «justitio», а також тлумачення слів «jus», «disere» як вирішення конфлікту або застосування владою встановлених правил [8, с.203]. Таким чином, вважаємо, юрисдикція – це повноваження, які надаються законом або договором щодо вирішення спору (врегулю-

вання конфлікту) державним органом, судом або іншим суб'єктом, що не є представником держави.

Так, зважаючи на розмежування даного терміну, судово юрисдикція щодо прав інтелектуальної власності - це компетенція органу судової влади здійснювати захист прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності.

Одним із основних критеріїв для назви суду є його юрисдикція. Сьогодні науковці та юристи – практики, вказують про доречність поділу юрисдикції судів на: інстанційну; предметну; суб'єктну; та територіальну.

Інстанційна юрисдикція вказує на суд, який повинен розглядати справу як суд першої, другої (апеляційної) чи третьої (касаційної) інстанції. Такі науковці, як Н.О. Риженко та О.А. Корольова зазначають, що «інстанційна юрисдикція визначає обсяг повноважень кожної ланки судової системи України» [9, с.357].

Предметна юрисдикція вказує на конкретний спір чи характер спірних правовідносин. Так, до предметної юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності належить розгляд усіх справ, що виникають з прав інтелектуальної власності.

Розгляд спорів за участю Антимонопольного комітету України та його територіальних підрозділів здебільшого здійснюється господарськими судами. Виняток становлять справи щодо спорів про захист від недобросовісної конкуренції. Якщо у недобросовісній конкуренції використано права на об'єкти інтелектуальної власності, то таку суперечку має розглядати Вищий суд з питань інтелектуальної власності.

Суб'єктна юрисдикція залежить від сторін спору. Спори у сфері права інтелектуальної власності можуть бути за участю фізичних осіб, юридичних осіб, суб'єктів господарювання та органів державної влади.

Територіальна юрисдикція передбачає створення судових округів, у межах яких і працюватимуть суди першої та другої інстанцій. За загальним правилом, позов подається до суду за місцем проживання/міс-

цезнаходження відповідача або за місцем, де відбулось правопорушення. Територіальна юрисдикція Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності поширюється на всю територію України.

Як зазначає К. Сопова, створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності не вирішило питання щодо чіткого розмежування юрисдикції (підвідомчості) спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності. Так, предметна юрисдикція господарських судів визначена п. 1 ст. 20 ГПК України. В даній нормі міститься перелік справ у спорах, що виникають у зв'язку зі здійсненям господарської діяльності за виключенням справ, передбачених п. 2 ст. 20 ГПК України, а саме справ щодо прав інтелектуальної власності, розгляд яких віднесено до компетенції Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Погоджуємось із К. Соповою, яка зазначає, що справи щодо прав інтелектуальної власності, займають особливе місце у класифікації всіх справ у спорах, що виникають у зв'язку зі здійсненям господарської діяльності. Розгляд таких справ має здійснюватись спеціалізованим судом саме за правилами господарського судочинства, незалежно від суб'єктної ознаки. Однак, окремі види спорів не входять у перелік наведених категорій справ, віднесених до юрисдикції спеціалізованого суду, наприклад податкові та митні спори. Це, в свою чергу, дає підстави стверджувати, що після створення вищого спеціалізованого суду, окремі види спорів виходять за межі судочинства у сфері інтелектуальної власності.

Юрисдикція спеціалізованих судів зарубіжних країн також не є чіткою, що спонукає науковців в дослідженні проблемних питань пов'язаних із розмежуванням судових справ.

Загалом, захист прав інтелектуальної власності є необхідним елементом розвитку інтелектуальної власності та інтелектуального потенціалу країни. Кожна розвинена країна світу вчиняє необхідні заходи щодо розвитку належних та актуальних механізмів захист

прав інтелектуальної власності. Впевненість в тому, що держава забезпечує належний рівень охорони на захисту прав інтелектуальної власності, стимулює авторів, винахідників, творців до створення нових об'єктів права інтелектуальної власності.

Одним із найбільш поширених способів захисту прав інтелектуальної власності є судовий захист. Через специфіку прав інтелектуальної власності, в світі існує тенденція до створення спеціалізованих судів з питань інтелектуальної власності. Моделі створення спеціалізованих судів у світі різняться. В основі різноманітності моделей лежить судова юрисдикція щодо захисту прав інтелектуальної власності на окремі види об'єктів права інтелектуальної власності.

Судова юрисдикція – це інститут права, направлений на розмежування компетенції як різних ланок судової системи, так і видів судочинства – цивільного, кримінального, господарського та адміністративного [11]. Поняття юрисдикції пов'язане із питанням про форми та способи захисту прав, свобод та інтересів різних суб'єктів. Судова форма залишається пріоритетною, а не універсальною з-поміж всіх інших форм захисту, яка дозволяє захищати не будь-яке порушене, невизнане чи оспорюване право, свободу чи інтерес, а лише «будь-який юридичний спір» та «інші справи» (ст. 124 Конституції України).

Судова юрисдикція у сфері захисту прав інтелектуальної власності – це повноваження або компетенція суду щодо розгляду та вирішення спорів щодо прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності. На сьогоднішній день, Указом Президента України від 29 вересня 2017 «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» [12] із системи судів було виокремлено самостійний спеціалізований суд, який уповноважений на вирішення спорів у сфері права інтелектуальної власності. Проте, в 2019 році розпочалися процедури відбору і створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, але після ліквідації Вищої кваліфікаційної комі-

сії суддів ці процеси були зупинені, і на сьогоднішній день суд не розпочав виконувати свої повноваження. Отже, наразі є актуальними наукові висновки, ґрунтовані на позитивному міжнародному досвіді, створення та роботи спеціалізованих судів з питань інтелектуальної власності.

На основі наявного досвіду можна доречно буде зробити висновок, що у країнах, де вже належно створені спеціалізовані суди, палати чи відділи, до повноважень яких входить вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності, спостерігається підвищення інвестиційної привабливості країни. Такий підхід сприяє уніфікації судової практики, що в свою чергу допомагає передбачити поточні та майбутні судові рішення у схожих справах.

Спеціалізовані органи, які здійснюють судовий розгляд справ з питань інтелектуальної власності, функціонують у ряді країн, включаючи Швейцарію, Німеччину, Японію, Австрію, Францію, Мексику, Португалію, Корею, Таїланд, Великобританію та інші. Отже, досвід роботи таких інституцій виявляється дуже цінним для України, особливо у контексті утворення в нашій державі Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

На сьогоднішній день, у світі створено близько 90 таких спеціалізованих судів [13]. Більшість країн, які створили спеціалізовані суди – це країни-учасниці ТРІПС. Такі суди мають різні назви – «Спеціалізований суд з інтелектуальних прав», «Суд з інтелектуальної власності та міжнародної торгівлі», «Суд інтелектуальної власності», «Патентний суд», «Суд з інтелектуальних прав». Створюються дані суди задля кваліфікованого захисту прав інтелектуальної власності та відносин, які витікають із цієї сфери. Суди, що створюються для захисту прав інтелектуальної власності, існують у формі спеціалізованих судів загальної юрисдикції, комерційних судів, апеляційних судів з особливою юрисдикцією (як у системі загальних, так і комерційних/арбітражних), адміністративних судів та окремих судів, що спеціалізуються на певній категорії справ.

Судова юрисдикція є критерієм для розподілу судів на дві категорії. До першої категорії відносяться суди, які уповноважені вирішувати спори щодо реєстрації прав на об'єкти інтелектуальної власності. Такі суди розглядають спори між органами державної влади, що здійснюють реєстрації прав інтелектуальної власності та заявниками. Друга категорія судів уповноважені вирішувати спори між правовласниками та особами, які порушили права інтелектуальної власності або на думку правовласника таке порушення мало місце.

Також в світі існує й інша практика – в судах загальної юрисдикції, створюються палати, які розглядають виключно спори щодо прав інтелектуальної власності. У той же час в деяких країнах розгляд справ щодо прав інтелектуальної власності розподілений між декількома юрисдикційними органами. Так, наприклад, у Великобританії, спори пов'язані з порушенням прав на об'єкти авторського права, в тому числі спори щодо авторських договорів вирішуються Трибуналом з авторських прав (Copyrights Tribunal) [14]. Крім Трибуналу, у Великобританії працюють ще два спеціалізованих суду - Патентний суд, який структурно входить до Канцелярської палати Високого суду; і Патентний суд округу, перейменований в Суд інтелектуальної власності в підприємницькій діяльності [15]. До складу обох судів входять судді, які мають і юридичну, і технічну освіту, завдяки чому відбувається кваліфіковане вирішення спору [16]. Патентний суд розглядає справи щодо патентів, промислових зразків, сортів рослин. Суд з питань інтелектуальної власності в підприємницькій діяльності має ширшу юрисдикцію та розглядає справи щодо патентних прав, щодо торговельних марок, а також авторських прав. Крім того, якщо ціна позову більше £ 500 000, вона розглядається даним судом, а якщо менше £ 500 000 – Патентним судом [17].

Розмежування розгляду спорів щодо авторських прав та інших прав інтелектуальної власності відбувається і в Південно-Африкан-

ській Республіці. Так, Трибунал з авторських прав розглядають справи за участю організацій колективного авторськими правами, щодо порушень авторських прав та щодо авторських договорів, в той час як усі інші категорії справ у сфері інтелектуальної власності підпадають під юрисдикцію загальних судів країни [18].

В Сполучених Штатах Америки патентні спори розглядаються та вирішуються Апеляційним судом США по федеральному округу [19, с.27]. Важливо зазначити, що конфлікти у сфері права інтелектуальної власності у США не завжди доходять до суду, так як в даній країні розвинений інститут альтернативного вирішення спорів.

В Японії функціонує Вищий суд з інтелектуальної власності, який вирішує всі спори щодо захисту прав інтелектуальної власності. Даний суд є судом касаційної інстанції а також судом першої інстанції у спорах щодо рішень Японського патентного агентства і в спорах, ціна позову яких (незалежно від предмета спору) перевищує 1,4 мільйона ієн [20].

Отже, зважаючи на практику спеціалізованих судів зарубіжних країн, очікується, що судова реформа в Україні суттєво прискорить терміни розгляду справ та сформується більш єдина практика щодо специфічних спорів.

Однак, для застосування досвіду зарубіжних країн, необхідне належне дослідження українського підґрунття. Таке підґрунття має складатись із певних напрямків дослідження. Для ефективного функціонування спеціалізованого суду в Україні, необхідно дослідити: групи об'єктів права інтелектуальної власності, які є найбільш порушуваними; кількісні співвідношення порушень щодо різних об'єктів права інтелектуальної власності; в яких регіонах частіше відбуваються порушення прав інтелектуальної власності; зміст порушуваних прав; можливість забезпечення суду експертами з технічною освітою або освітою у сфері інтелектуальної власності та інші.

Тому, спори між конфліктуючими сторонами ефективніше буде вирішувати в спеціалізованому суді, що дасть змогу напрацювати

однорідну судову практику, що буде неможливо, якщо різні суди будуть здійснювати захист порушених прав.

Висновки. Відносини у сфері інтелектуальної власності характеризуються комплексністю, оскільки регулюються нормами різних галузей права: цивільного, господарського, митного, податкового, адміністративного, кримінального, тощо.

Вивчення досвіду зарубіжних країн щодо запровадження захисту прав інтелектуальної власності спеціалізованим судом дає можливість визначити переваги та недоліки кожної окремої моделі спеціалізованого суду.

Через велику кількість порушень прав інтелектуальної власності, доречним та актуальним є створення та функціонування спеціалізованого суду, який уповноважений на вирішення спорів щодо прав інтелектуальної власності.

Надмірна, тривалість процесу формування кадрового складу спеціалізованого суду наштовхує на думку, що вигоди від діяльності цього судового органу ще недостатньо усвідомило влада та суспільство. Водночас слід пам'ятати, що захист інтелектуальної власності є надзвичайно важливим для економічного розвитку держави та залучення іноземних інвестицій.

Досвід зарубіжних країн щодо захисту прав інтелектуальної власності спеціалізованим судом дає підстави стверджувати, що кваліфіковане вирішення спору в даній (специфічній сфері) здатне швидко вирішити спір, розвантажити загальні, господарські та адміністративні суду, повернути довіру до судової влади.

Дане наукове дослідження не вичерпує всю сферу вивчення судової юрисдикції у сфері захисту прав інтелектуальної власності, а може стати підґрунтям для подальших наукових доробок щодо судового захисту прав інтелектуальної власності; порівняльного аналізу моделей запровадження спеціалізованого судового захисту прав інтелектуальної власності; визначення ефективних способів захисту прав інтелектуальної власності; юрисдикції судових та позасудових органів щодо захисту прав інтелектуальної власності.

Анотація

Актуальність теми науково – дослідної роботи визначається необхідністю удосконалення системи захисту прав інтелектуальної власності шляхом функціонування спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності та позасудових способів вирішення спорів у зазначеній сфері. Метою статті є визначення повноважень суду у сфері захисту прав інтелектуальної власності в окремих країнах світу. Дослідження зосереджене на проблемі судової юрисдикції у контексті захисту прав інтелектуальної власності, з особливим акцентом на міжнародний аспект. У статті вивчаються механізми співпраці між національними та міжнародними судовими органами, враховуючи вплив міжнародних правових інструментів. Також висвітлюються проблеми, пов'язані з невизначеністю та розмежуванням компетенцій у міжнародних справах інтелектуальної власності. Важливий аспект дослідження полягає в аналізі взаємодії міжнародних судових органів та розгляді практичних аспектів судового захисту прав інтелектуальної власності. Основою методологічного підходу в даній науковій роботі є якісне поєднання загальнонаукових та спеціальних методів пізнання емпіричного та теоретичного рівнів дослідження. Головними результатами наукового дослідження слід вважати висновки, основані на досвіді зарубіжних країн, які дають підстави стверджувати, що кваліфікований розгляд судової справи здатне швидко вичерпати конфлікт, розвантажити загальні, господарські та адміністративні суди, повернути довіру до судової влади. Крім того, висновки, зроблені в ході наукового дослідження, можуть бути корисними для вчених, сфера наукового інтересу яких зосереджена на питаннях захисту прав інтелектуальної власності, юрисдикції судових та позасудових органів у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Практична цінність даної наукової статті обумовлена аналізом міжнародного досвіду щодо захисту прав інтелектуальної власності спеціалізованим судом або іншим юрисдикційним органом, що може забезпечити вдосконалення вітчизняної системи захисту прав інтелектуальної власності.

Ключові слова: судова юрисдикція, юрисдикційний орган у сфері інтелектуальної власності, захист прав інтелектуальної власності, спеціалізований суд.

Kyryliuk A.V., Halupova L.I. Court jurisdiction in the field of intellectual property rights protection: international aspect

The relevance of the topic of scientific and research work is determined by the need to improve the system of protection of intellectual property rights through the functioning of a specialized court on intellectual property issues and extrajudicial methods of resolving disputes in the specified area. The purpose of the article is to determine the powers of the court in the field of protection of intellectual property rights in certain countries of the world. The research focuses on the issue of judicial jurisdiction in the context of intellectual property rights protection, with a special emphasis on the international aspect. The article studies the mechanisms of cooperation between national and international judicial bodies, taking into account the influence of international legal instruments. Problems related to uncertainty and delimitation of competences in international intellectual property cases are also highlighted. An important aspect of the research is the analysis of the interaction of international judicial bodies and consideration of practical aspects of judicial protection of intellectual property rights. The basis of the methodological approach in this scientific work is a qualitative combination of general scientific and special methods of knowledge at the empirical and theoretical levels of research. The main results of the scientific research should be considered conclusions based on the experience of foreign countries, which give grounds for asserting that a qualified consideration of a court case can quickly exhaust the conflict, relieve the general, economic and administrative courts, and restore trust in the judiciary. In addition, the conclusions made in the course of scientific

research can be useful for scientists whose field of scientific interest is focused on issues of protection of intellectual property rights, jurisdiction of judicial and extrajudicial bodies in the field of protection of intellectual property rights. The practical value of this scientific article is determined by the analysis of international experience in the protection of intellectual property rights by a specialized court or other jurisdictional body, which can ensure the improvement of the domestic system of protection of intellectual property rights.

Key words: judicial jurisdiction, jurisdictional body in the field of intellectual property, protection of intellectual property rights, specialized court.

Список використаної літератури:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Page/210> (дата звернення: 12.12.2023).
2. Рябченко О.П. Юрисдикція як процесуальний інститут забезпечення законності у сфері державної митної справи: загальна характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 147-150. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2016/41.pdf (дата звернення: 12.12.2023).
3. Цивільний процес України : підручник / за заг. ред. М.М. Ясинки. Київ : Алерта, 2014. 744 с.
4. Яновицька А.В. Юрисдикція суду за Цивільним процесуальним та Господарським процесуальним кодексами України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 71–74.
5. Єфімов О. Правові засади цивільної юрисдикції. *Юридична Україна*. 2015. № 4–5. С. 105–108.
6. Федоренко В.В. Реалізація конституційних засад судочинства в статусі й діяльності органів конституційної юрисдикції України та зарубіжних країн. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 73. С. 201–207.
7. Риженко Н.О., Корольова О.А. Загальні положення про цивільну юрисдикцію. *Молодий вчений*. 2020. № 10 (86). С. 355-361.
8. Сопова К. Господарсько – правові спори щодо прав на торговельну. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 1. С. 54-64.
9. Савчук А. Визначення підсудності справ: чи єдина практика судів? URL: <https://uba.ua/ukr/news/7532/print/#:~:text=> (дата звернення: 12.12.2023).
10. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності: Указ Президента України від 29 вересня 2017 року № 299/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299/2017#Text> (дата звернення: 12.12.2023).
11. Specialized Courts Map. International Intellectual Property Institute. URL: <http://iipi.org/map/map.htm> (дата звернення: 12.12.2023).
12. Jurisdictions, structure and history of UK Courts. Judiciary of UK. URL: <http://www.judiciary.gov.uk> (дата звернення: 12.12.2023).
13. Chancellor of the High Court, The Intellectual Property Enterprise Court Guide P. 3 / Justice UK. URL: <https://www.justice.gov.uk> (дата звернення: 12.12.2023).
14. Chancellor of the High Court, The Intellectual Property Enterprise Court Guide P. 4-6 /Justice UK. URL: <https://www.justice.gov.uk> (дата звернення: 12.12.2023).
15. Рязанова Н.І. Судовий захист інтелектуальних прав: досвід Великобританії. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=065e3e25-9dbf-4219-8fc5-b8afc55a9fd4> (дата звернення: 12.12.2023).
16. Copyright Act, 1978 (Act No. 98 of 1978, as amended up to Copyright Amendment Act 2002) Article 29 / WIPO. URL: <http://www.wipo.int> (дата звернення: 12.12.2023).
17. Flanders, Steven. The Federal Circuit - a Judicial Innovation : Establishing a U.S. Court of Appeals. New York, NY: Twelve Tables Press, 2010, P. 25-30.
18. Guidebook of Intellectual Property High Court, P.16 Intellectual Property High Court. URL: <http://www.ip.courts.go.jp> (дата звернення: 12.12.2023).
19. Захист прав на торговельну марку. URL: <https://www.inventa.ua/ua/nashi-poslugi/zakhyst-prav-na-torhovelnu-marku/> (дата звернення: 12.12.2023).